ۊتۉن دۇنیا یوقسۇللاری، برلەشگز!

گه‌للکتیف

ئوزبېکچه

تل ساباقلغی

II بولم.

(3 نچی باسیلشی)

(قاییۇم رامازان تەحریری ئاستدا)

...ونچی باسقچ ئیل مەکتەبلەرنڭ ۳ نچی سنفی ئۇچۇن عەمەلی ۋە نەزەری ئینشا، ئیملا، سەرف ـ نەحۋگه تاییارلق.

(ئوزبیکستان علمی مەرکەزی تەسدیقلەگەن ئونکەن.)

ئوزبېکستان دەۋلەت نەشریاتی
تاشکەنت ـ سەمەرقەند، 1926ـ یل.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/141

بۇتۇن دۇنیا محنەتکەشلەری، برلەشگز!

* * * * ئۇزبېك یەنگی ئەلفبا مەرکەزی قومیتەسی. * * * *

ئۇزبېك یەنگی ئەلفباسىنى تۇزشدە

ئەساسلەر.

ماتیریاللاردان توپلاب تۇزگۇچی: عەبدۇللە عەلەۋی

Өzbekistan dəvlət nəзrijatь
ئوزبیکستان دەۋلەت نەشریاتی
تاشکەنت ـ سەمەرقەند، 1927-یل.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK 141

سوز باشى

ئوزبېك يەنگى ئەلفباسى قونفيرينسيەسىدەن سوڭرا، علمى مەركەز تامانىدان شۇنداى بر ئەسەر يازش مەنگە تاپشرلغان ئېدى. بۇ حەقدە قونفيرينسييەدە، قالغان ماتيرياللارنى، پرافيسۇر پاليۋانفنڭ، ئوزىنڭ هەم باشقا برقانچا ئورتاقلارنڭ مەعروزەلەرىنى تېكشرب بۇ ئەسەرنى يازدم.

عەبدوللە عەلەوى.

ئوكتەبر 26-يل.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/1141

LIBRARY OF CONGRESS
RECEIVED
MAY 21 1927
DOCUMENTS DIVISION

Ташоблит № 706 Заказ № 1801 Тираж 5000
Типо-литография № 1 Узгосиздата

ئوزبېكچه لاتىن ئەلفباسى ئوچون شەكل ئالشدا

ئىزاحات

ئوزبېكچه لاتىن ئەلفباسىغا شەكللەر آلش مەسئەلەسىنى ئەۋەلەن ئىككگە بولوب يوروتەمز: سائىتەلەر سامتەلەر.

برنچى باب.

I — سائىتەلەر.

بونداىك ئەۋەل حەل قىلىناغى كېرەك بولغان نەرسە- سائىتەلەرنىڭ عەدەدىنى تەعيىن ئېتىش، باشقاچا ئەيتكەندە، قايسى شيوەنى ئەساس تۇتىش مەسئەلەسىدر. چونكى بزنىڭ تىلىمزدە بر قانچا شيوەلەر باردر ۋە بولار سەۋتى ۋە سەرفى (فونىتىق ۋە مورفولوژى) جەهەتلەردە بر برلەرىدەن ئەنچەگىنە آيرلادرلار. لاكن بو شيوەلەرنى عومومىيەتلە، ئىككگە بولمەك مومكندر: سينغارمونىزملى ۋە سينغارمونىزمسز شيوەلەر.

عومومەن هەر بر تورك لەهجەسىدە بولغانى كەبى، بزنىڭ ئوزبېكچەدە هەم سائىتەلەر آهەنگى (гармония гласных) قانونى باردر. بو قانونغا كورە، قالن سوزلەرگە ياپشقان قوشمچالار (суффикс) هەم قالن، ئىنچكە سوزلەرگە ياپشقان قوشمچا هەم ئىنچكە بولادر. بو قانوننى لىسانىياتدا سينغارمونىزم (сингармонизм) قانونى دېيىلەر.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/141

تۇرلى شەرايت ئاستىدا فارس تىلىنىڭ بىزنىڭ تىلىمىزگە ئۇلۇغ تەئسىرى بولمىشدىر، كىم بۇنىڭ ئىپك كوزگە چارپارى - تىلىمىزنىڭ سائىتەلەر ئاهەنگىگە بېرگەن زور زەربەسىدىر. بۇ تەئسىرلەر نەتىجەسىدە تىلىمىزنىڭ خۇسۇسىيەتى بولغان سىنگارمونىزم قىسمەن يوقالمىشدىر. بۇ حادىسە بەعزى شىوەدە كوب، بەعزى شىوەدە آز بولۇب، بىزدەگى شىوەلەرنىڭ ئىپك زور ئايرماسى مەنە شۇندان عبارەتدىر. (بۇحادىسە قىشلاقلاردا آز بولۇب، كەتتە شەهەرلەردە هەم فارس تەئسىرىدە بولغان بەعزى بىر قىشلاقلاردا غىنادىر). شۇ نەتىجەدە تىلىمىزدە بولغان ئەساسى توقفۇز سائىتەنىڭ ماهىيەتى ئوزگەرمىشدىر ۋە ئىلگەرى جۇفت (قوشالاق) بولغان سائىتەلەر ناقلاشمىشلار*)

لاكن بۇ هەم تۇرلى شىوەلەردە تۇرلىچەدىر. شۇنىڭ ئۇچۇن ئەسلەن توققۇز بولغان سائىتەلەر، بەعزى شىوەدە آلتىغا، بەعزى شىوەدە يېتى، سەككىزگە كېلىب قالمىشدىر ۋە بەعزىلەرىدا توققۇز سائىتەساقلانىب قالسادا، ئۇلارنىڭ قوشماچالارغا (суффикс لەرگە) تەئسىرى آز ايمىشدىر**) شۇنىغا كورە بىز شىوەلەرنى ئىرانلاش دەرەجەسىگە قاراب مەنە بۇندای بولە آلامىز:

ئارتىق دەرەجەدە ئىرانلاشقان: سەمەرقەنت شىوەسى-٦ سائىتە، فارس «ا» سى، مفعول فيەنىڭ يېرىگە مەفعول اليە ئىشلەتىلىشى.

*) تىلىمىزنىڭ ئاتاسى بولغان «بۇرۇنغى تۇرك تىلى»دە بولۇبدا بوگون بەعزى بىرلەهجەلەردە (مەسەلەن. قارا چاى، تۇركمەن، ياقوت لەهجەلەرىدە) ۋە تىلىمىزنىڭ بەعزى شىوەلەرىدە (مەسەلەن: قارا بۇلاق شىوەسىدە ساقلانغان ئۇزۇن سائىتەلەر (مەسەلەن: o:d- ئالاۋ، ot- كوكەت، a:d- اسم، at- ئايغىر كەبى سوزلەردەگى ئۇزۇن» o:a: «لار) بۇ حسابقا كرمەيدىرلەر، چۇنكى بۇلار تىلىمىزدە جودە ئاز قالغان.

**) مەسەلەن: توققۇز سائىتەسى بولۇبدا، «ئاتقا» سوزىنى بەعزەن «ئاتغا»، بەعزەن «ئاتكە»، «تۇرغان» سوزىنى - بەعزەن «تۇرغان»، بەعزەن «تۇرگەن» دېيب سوپلەيتۇرغان شىوەلەر.

ئۇندان آزراق ئىرانلاشقان: تاشكەنت شىوەسى — آلتى سائىتە، تۇرك «ا»سىغا ياقىن «ا» مفعول فيەنىڭ بارلىغى.

ئۇندان هەم آزراق ئىرانلاشقان: فەرغانە شەهەرى شىوەسى يېتى - سەككىز سائىتە.

ئۇندان هەم آزراق: ئەنجەن شىوەسى - توققۇز سائىتە، بىر آز ئىرانلاشقان.

سىنگارمونىزم ساقلانغان شىوەلەردە، ئەلبەتتە، ئاهەنگ قانۇنى تەماميلە رعايە قىلىنادىر. بۇندای شىوەلەر بىزدە ئەكسەرىيەت تەشكىل ئېتەدىر. بۇگۇن تىلىمىزنىڭ شىوەلەرى يېتەرلىك دەرەجەدە تېكشىرىلمەگەن بولسادا، قولىمىزدا بولغان ماتېريال ۋە سەنەدلەرگە سۇيەنىب، خەلقىمىزنىڭ سەكسەن فائىزى شۇندای شىوەدە سوپلەيدىر دىيە آلامىز.

سائىتەلەر بېلگىلەشدە قايسى شىوەنى ئەساس تۇتىش توغرىسىدا تۇرلى فكرلەر بولدى. مۇحتەرەم پرافېسسور پاليۋانوف، تاشكەنت شىوەسىنى ئەساس تۇتىش ۋە ئۇنى ئەدەبى شىوە قىلىب آلىش توغرىسىدا تەكلىف دە بولىندى. دەليل ئولاراق، تاشكەنتنىڭ مەدەنى مەركەز ئېكەنىنى، بۇگۇن ئوزبېكستاندا يازۇۋ بىلە تۇرغان خەلقنىڭ ئەكسەرى شۇ شىوەگە ياخۇد شۇنىغا ياۋۇق شىوەلەرگە مەنسۇب ئېكەنىنى سوپلەدى.

لاكن بىز مەسئەلەگە بۇندای تار قاراي ئالمادىق، چۇنكى بىرنچى: بىزنىڭ (يەعنى تۇركستان تۇركلەرىنىڭ) كوب عەسرلاردان بېرى كېلگەن آهەنگ قانونىغا ئەساس قىلىنغان ئەدەبى تىلىمىز بار. بۇ تىل - هەممە شىوەلەرگە عۇمۇمى بىر تىل بولۇب كېلگەن، بۇتۇن يازۇۋلارمىز شۇ تىلدە يازىلغان ۋە بۇنى هيچكم ياقسىنماغان*).

*) بۇ تىلدە يازغان سوڭغى زامان شاعرلارىمىزدان مۇقيمىنىڭ شعرلەرى قايسى شىوەۋەكيلدە يات كورىنۇر ؟ !..

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No ТК / 141

بۇ گۇنگی ئوزبېك تىلنىڭ - يۇقارىداغى تىلنىڭ دەۋامى ۋە بىر آز مۇكەممەللەشكەن شەكلى ئېكەنىدەكىم شۇبھە ئېتەدىر؟

حال شۇندای ئېكەن، بىزنىڭ بۇگۇنگە قادار ئەدەبى تىلىمىز بار بولۇب كېلگەن ئېكەن، بو گون، قايسى شىيوەگە مەنسۇب بولماسۇن، يازۇۋ بىلە تۇرغان كىشىمىز شۇ تىلدە يازار ئېكەن *)، « سىز فەلان خېلدە تىل تۇزگىز، فەلان ـ تۇگەن ... » دېيىشلەر، «سامايېدلەر» ئۇچۇن فايدالى كېكەش بولا آلسادا، ”ئوزبېكلەر“ ئۇچۇن بېھۇدە بوغاز يىرتىشدىر . . .

ئىكىنچى: يازۇۋ بىلە تۇرغان كىشىلەرىمىزنىڭ ئەكسەرى ئېرانلاشقان شىيوەگە مەنسۇب ئېكەن، بۇنىڭ ئەھەممىيەتى يوق: ئەۋۋەل خەلقىمىزنىڭ كوبچىلىگى بولغان كىتلەنى نەزەردە تۇتامىز. سوڭرا - بو كۇن ساۋادلىلارىمىزنىڭ كوبى ئېرانلاشقان شىيوەلەر وەكىللەرى بولسا، ياقىن زاماندا خەلقىمىزنىڭ ھەممەسى ساۋادلى بولىشىغا قەتعى ۋە قاتتىق ئىشەنەمىز. (مەعارىفدەگى يولىمىز - شەھەرگە بىلىم بېرىب، قىشلاقنى ساۋادسىز قويىشقا ئەساسلانغان ئېمەس) زاتەن تىل دېگەن نەرسە يالغىز ”بۇگۇن“ ئۇچۇن ئېمەس، بەلكى ”ئېرتە - ئىندن“لەر ئۇچۇن ھەم كېرەكدىر.

مەنە شۇل سەبەبلەردەن، ئوزبېك يېڭى ئەلفبا قونفىرانسيەسى ئېسكى ئەدەبى تىلىمىزنىڭ ھەم ئەكسەرىيەت خەلقىمىز شىيوەسىنىڭ سىنغارمونىزملى ئېكەنىنى كوزدە تۇتۇب، ئاھەنگ قانۇنى ساقلانغان شىيوەلەرنى ئەساسقا آلىب، توققوز سائىتە بېلگىلەيدىر.

*) حازىرغى يېڭى ئىملامىزدا ئالتى سائىتە يازىلسا ھەم، توققوز تاۋۇشنى ئىفادە قىلادىر. بۇندا جوفت (парный) تاۋۇشلار ئۇچۇن بىرتەدەن عەلامەت ئالىنغاندىر (ا - ە حەرفلەرى بۇندان مۇستەسنا). ئەگەر ئالتى سائىتە بولسا ئېدى، بىز « بولغان » «بولگەن» سوزلەرىنى يازىشدا فەرق قىلماس ئېدىك. بىز بو ئىملامىزدا، تاتارلاردا بولغان كەبى، ئالتى حەرف بىلەن توققوز تاۋۇشنى كورسەتەمىز.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No Tk/141

ئالىنغان سائىتەلەر مىساللارى بىلەن:

1. a=ا: ئات - at، تال - tal، قالغان - qaloɣan
2. ə=ە: مەن - mən، سەمەن - səmən، تەن - tən
3. e=ې: ئېر - er، سېل - sel، تېر - ter
4. o=و: قول - qol، يول - iol، تور (تاۋتورى) - tor
5. ɵ=ۆ: كۆل - kɵl، چۆل - cɵl، تۆر (ئۆي تورى) - tɵr
6. u=ۇ: قۇل - qul، ئۇر (تاياق بىلەن) - ur، تۇز (ئاش تۇزى) tuz
7. y=ۈ: كۈل - kyl، ئۈر (پۈفلا) - yr، تۈز (تېكىس بېر) - tyz
8. ь=ى: قىل - qьl، يىل - iьl، ئالىم - alьm
9. i=ي: سىل - sil، تىل - til، بىلىم - bilim

بۇلاردان ”a، e، i، o، u“لار توغرىسىدا سويلەشكە حاجەت يوق، بۇ حەرفلەر لاتىنچانىڭ ئوزىدە ھەم عەين مەعنانى (تاۋۇشنى) ئىفادە قىلادىر. لاكىن، ماى قونفىرانسيەسىنىڭ لائىحەسى ھەم ئازەربايجان ئەلفباسىدا ”u“ نى ئالد سائىتەسى (передний гласный) «ۈ» گە، ” y “ نى آرقا سائىتەسى (задний гласный) ”ۇ“غا آلىنغان ئېدى. ماى قونفىرانسيەسىنىڭ بۇ شەكلنى شۇندای آلىشى - ئازەربايجانغا ياقىن كېلمەك ئېدى. ئازەربايجاننىڭ آلىشى - ” y “ دا روسلارغا، ” u “دە فرانسۇزلارغا ئېرگەشىشدەن كېلىب چىققان بولسا كېرەك. حەقىقەتدە ” u “ آلد سائىتەسى بولۇب فرانسۇزچادا ئىشلەتىلگەنى كەبى، ” y “ روسچادا آرقا تاۋۇشنى كورسەتەدىر. بىراق، بۇندای بىر حەرفدە روسقا، ئىكىنچى حەرفدە - فرانسۇزغا تەقلىد ئەساسسىزلىقدىر. ئۇندان باشقا، بۇندای يول تۇتىش ـ قۇيىداغى نۇقتەلەرگە مۇغايىردىر:

1) لاتىن يازۇۋىنىڭ ئوزىگە مۇغايىردىر، نېگەكىم لاتىن يازۇۋىدا ”u“ حەرفى آرقا تاۋۇشى بولۇب ئىشلەتىلەر ۋە ”y“ ئېسە، يۇنانچادان آلىنغان سوزلەردەگىنە يازىلىب، آلد تاۋۇشى ئولاراق قوللانىلۇر ئېدى.

2) «y» حەرفى حازرغى آلمانچادا هەم، يونانچادان كرگەن يات سوزلەردەگنە يازلب، آلد تاۋۇشى بولۇب قوللانلادر.

3) آۋروپا علمى ترانسكريپسيوندە حۆكم سورگەن تەسەۋۋورگە، هەم، لاتين حروفاتى بلەن ئش كورمەكدە بولغان ئەللە قانچا مللەتلەردە افادە ئېتكەن مەعناسىغا (تاۋۇشىغا) مۇخالفدر؛ بولارنڭ هەممەسىدە هەم «y» آلد تاۋۇشدر.

4) بەينەلمىلەل فونېتىق ئەلفبا МФА غا قارشىدر، چۈنكى ئوندا هەم «y» حەرفى آلد تاۋۇشدر.

5) ياقۇت لاتين ئەلفباسىغا قارشى.

6) بر نېچە تۈرك خەلقلەرىنڭ سىنامىش لائحەلەرىگە موغاير؛ مەسەلەن، قاراچاي لائحەسىدە «u» آرقا، «y» آلد سائتەسىدر.

مەنە شۇل سەبەبلەردەن، ئوزبېك لاتينچىلارىنڭ آۋغوست قونفېرانسىيەسى «y» آلد سائتەسى، «u»نى آرقا سائتەسى قىلب قەبول ئېتدى، يەعنى ئلگەرگى مەعناسىنى آلشدردى (ئوزبېك لائحەسىنىڭ بو قارارى علمى كوچلى ئەساسغا مالك بولغانلقدان، باكودە بولا تورغان «ئەلفبالارنى برلەشدرو قونفېرانسىيەسى» بو مەسئەلەدە ئوزبېك لائحەسىنىڭ فايداسىغا حوكم ئېتەر.)

ə، ө، y، ь لەر توغرىسىدا ايزاحات بېرش لازمدر.

بولارنى آلشدا، قونفېرانسىيە ئكى ئەساس توتدى: برنچى — يازماقدا ئوڭغاي بولش (غرافيقا) جەهەتدەن؛ ئكنچى — باشقا خەلقلەرىنڭ ئەلفبا ۋە لائحەلەرىگە بر دەرەجە ياقنلاشماق جەهەتدەن (شونڭ ئوچون، علمى مەركەز تامانىدان كورسەتلگەن «ä، ö»لەرنى تاشلاب، بوگون آزەربايجان ئشلەتمەكدە بولغان «ə، ө» لەرنى آلدى).

«ə» حەرفىنى بر نېچە سەبەبلەردەن آلدى. برنچى — آزەربايجان لاتين ئەلفباسىدا بو شەكل ئشلەتلگەن ئوچون؛ ئكنچى — غرافيقا جەهەتدەن يېڭل بولغانى ئوچون.

«ө» شەكلى هەم يوقارىداغى سەبەبلەردەن آلندى. شونى هەم ئېيتب ئوتمەك كېرەككە، بەينەلمىلەل فونېتىق ئەلفبادا (МФА دا) هەم دات تلدە «Ф» دېگەن بر شەكل بار، براق بو، غرافيقا نوقتەئى نەزەردەن قاراغاندا، «ө» دەن قىيىنراق هەم بزنڭ مەتبەعەلەردە фита بار.

«ь» شەكلىنى قونفېرانسىيە мягкий знак دېب ئېمەس، بەلكى ئوروس «ы» سىنىڭ قسقارتلغان شەكلى دېب قەبول ئېتەدر. بو شەكل — آزەربايجاننڭ يەڭى لائحەسىدە، لېنىنغراد عالملارىنىڭ علمى ترانسكرىپسىيوندا — هەم باشقا بر قانچا لائحەلەردە (مەسەلەن: قاراچاي لائحەسىدە) باردر. «y» توغرىسىدا يوقارىدا سويلەگەن ئېدك؛ تەكرارغا حاجەت يوق.

قونفېرانسىيەنىڭ دىققەتىنى جەلب ئېتكەن مەسئەلەلەردەن برى «ئوزون سائتە» دېب آتالغان «ۋۇ، يي» كەبى تاۋۇشلارغا علامەت آلش ئېدى (حەقىقەتدە تاۋۇشلار ئوزون سائتە ئېمەس، بەلكى مورەككەب تاۋۇشلار بولوب

i — ь، y — u + j، v

لەرنڭ قوشلشىدان عبارەتدر).

بەعزى ئورتاقلار بولارنڭ بەسىت ئېكەنىنى سويلەب، آيرم حەرف آلشنى تەكلىف قلسالار هەم، قونفېرانسىيە، غايەت علمى ئولاراق، بو تاۋۇشلارنڭ مورەككەب ئېكەنىنى ئسبات قلدى هەم بولارنى

ij، ьj، yv، uv

رەۋشىدە يازشقا قارار بېردى.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK 1141

ئۇلگەری بۇرۇنغی تۈرك تلىدە «a: ،o:» كەبی ئۇزۇن تاۋۇشلار
بار ئىدى. حازردا بۇ تاۋۇشلار تۈرك لەهجەلەرىنىڭ بىر ئازىدا
(مەسەلەن: قاراچای، تۈركمەن هەم یاقۇت لەهجەلەرىدە) هەم ئۆزبېكچەنىڭ
بەعزی بىر شیوەلەرىدە (مەسەلەن: قارا بۇلاق شیوەسىدە) ساقلانىپ
قالغاندر. بۇلارنىڭ o:d = ئالاۋ، ot — كوكەت یاخۇد a :d — اسم،
at — ئایغر كەبی سوزلەرىنىڭ آراسىدا فەرق باردر.

بۇلاردان باشقا، ئىكىنچی یاقىدا، تۈرك لەهجەلەرىدە یەڭی
ئۇزۇن سائىتەلەر تەشكیل ئىتلىپ یاتىبدر. بۇندای سائىتەلەر ئىكی
هجانىڭ قوشلىب كېتكەنىدەن یاسالادر. بۇ حادیسە — قرغز تلىدە
باردر. بۇلار ئۇزۇنلقلاری بلەن گنە آیرلادرلار. مەسەلەن er —
زەۋج، e:r — ئىگەر (قارا قرغز املاسی بلەن یازغاندا: ەر، ەەر).

لاكن ئۆزبېك تلىدە، قازاق تلىدە بولغانی كەبی، چیفتە
سائىتەلەر (дифтонг لار) بار. بۇندا تار سائىتەلەر ئۇزلەرىگە یاقن
تۇرغان «j ،v» گە یاپشادرلار. مەسەلەن:

aj	av
oj	
شۇنىڭدېك	
ij — ыj	uv (سۇۋ)

بۇلارنىڭ تاۋۇشلارىدان تاریخی جەهەتلەرىنی سائىتەلەردەن
چققانىنی كورەمز. مەسەلەن «سۇۋ — suv» سوزىنىڭ ئەسلی —
ئورخون بىتكلەرىنىڭ كورسەتىشىگە كورە، «سۇۋ — suv» در *).
بۇ تاۋۇش ئۇ زاماندا سامت ئىدی. بۇلارنىڭ حازردا هەم
سامت ئىكەنىنی، ئۇلارنىڭ سەرفی ئۆزگەرىشی هەم سائىتە آلدىداغی

---

*) بۇ «ۋ» تاۋۇشىنی مەحمودلكاشغەری ئۆزىنىڭ «دیوان لغات ترك» دە
«ۋ» بلەن «ف» ئاراسىداغی بر تاۋۇشدر، دیب تەعریف قیلادر، كم عوسمانلیلارنىڭ «وزن»
دېگەنىدەگی «و» نىڭ عەینی‌در (یەعنی خالس دوداق تاۋشی ئىمەس، بەلكی «دوداق
ۋە تش» تاۋۇشدر). قامرە یازماسی قودادقۇبىلكدە «سۋ» یازلادر.

حالەتی كورسەتەدر. مەسەلەن: سۇۋ — سۇۋی، بىی — بىیی. بۇلار
حەقیقەتەن سامتەدرلار، براق «i» نىڭ «j» گە («ь» غا ئىمەس)،
«v» نىڭ «u» غا سەۋتی جەهەتدەن یاقنلغی، بۇلارنی ئۇزۇن
سائىتەگە ئوخشاتادر.

بۇ یېردەگی حالەتلەر، قازاقلار داغىلارنىڭ عەینىدر. شۇنىڭ
ئۇچۇن بۇ مەسئەلەنی، علمی جەهەتدەن، 24 نچی یلنىڭ املاسىدا قازاقلار
حەل ئىتكەن كەبی حەل ئىتش، یەعنی « ij، uv » كەبی یازش
لازمدر.

ئەگەر حەقیقی ئۇزۇن سائىتەلەرنی، ئەگەر ئۆزبېك تلىدە
ئۇچراسا، بۇندای آیرم حەرف بلەن یازشنىڭ حاجەتی یوق. بۇندای
ئۇزۇن تاۋۇشلارغا مالك خەلقلەر، ئىكی حەرف بلەن «aa، oo»
شەكلىدە یازادرلار (ماجارلار، فینلار). بۇلارنی یازشنىڭ ئىكىنچی
بر یولی باردر، كم بۇ كۈن یاقۇتلاردا هەم علمی املادا قوللانلادر.
ئۇ ئىسە «a:، o:» كەبی یازشدر. بۇ یا كلىغ تاۋۇشلارنی ئىكی
حەرف بلەن یازب ئولتۇرۇش، علمی جەهەتدەن توغری ئىمەس،
حەتتا پیداغوژی جەهەتدەن زەرەرلیدر. چۈنكی بۇلار یازۇۋ
قاعدەسىنىڭ عەكسىندەن عبارەتدر، حال بۇكم یازۇۋ قاعدە بۇدۇر:

1. مۇمكن قادار تەحلیل (анализ) ئۇچۇن ئۇڭغای بولسۇن،
یەعنی یازۇۋدا هەر، بر بەسیت عۇنسرلارغا بولنشی مۇمكن بولغان
نەرسەلەر، بولنسۇنلەر. بۇندا برنىچە تاۋۇشلارنی كورسەتە تۇرغان
حەرفلەر (یونانچاداغی ψ «پس» حەرفی كەبی — یالغان اقتسادلار
بولماسۇن.

2. حەرفلەر كوب بولماسۇن، بەلكی مۇمكن قادار، آز
بولسۇن.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No

ئىككىنچى باب.

ساھەلەر:

قونفېرانسيە قەبۇل قىلغان حەرفلەر مەنە شۇل

fd
h
j
e
m
n
p
r
s
t
z

حەرفلەر توغرىسىدا ئىزاھات بېرىشكە حاجەت يوق، چۈنكى
بۇلار لاتىن يازۇۋىنىڭ ئۆزىدە هەم عەين مەعنادا ئىشلەتىلەر ئىدى.
شۇنىڭ دېك قويىداغى حەرفلەرنىڭ نېمەگە آلىنغان ئېكەنىنى دەلىل
بىلەن ئىسبات قىلىش هەم قىيىن ئېمەس.

١. «ۋ» تاۋۇشىغا « w » شەكلىنى آلماي «v» نى آلىشنىڭ
سەبەبى: 1) يازۇۋ ــ غرافىقا ــ اقتسادى ۋە يېڭىلىكى، 2) دۇداق
ۋە تىش تاۋۇشىنى "v" بىلەن خالىس دۇداق تاۋۇشىنى "w" بىلەن
يازىش آۋروپادا عادەت بولسادا، ئۆزبېكچەدە بۇندای ئىككى تۈرلى

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/141

تاۋش يوق، يالغزخالس دۇداق تاۋشى بولغان "ۋ" گنه بار؛ شۇنڭ ئۈچۈن قايسى شەكلدە يازلسا هەم، زەرەرى يوقدر. يېڭلراق بولغانى ئۈچۈن «v» آلندى.

2. "خ" تاۋشى ئۈچۈن "x" شەكلىنى آلشقا سەبەب ـ لاتين ئەلفباسىدا بۇ تاۋشقا حەرف بولماغانىدر. لاتينچادا بولماعاچ، يەگى شەكل آلشقا مەجبوريەت بارئېدى. شۇنڭ ئۈچۈن بۇ گۈن حەياتدا بولغان، رۇس ئەلفباسىدا هەم آزەربايجان لاتين ئەلفباسىدا قوللانلا تۇرغان "x" شەكلى آلندى.

دېمەك مەنە بۇ

c

k—q

ŋ

з

ʐ

g - ol

حەرفلەرى توغرسىدا ئيزاحات بېرش لازمدر.

چ — c، ج — ʐ حەقىدا.

ئەسل لاتين ئەلفباسىدا بۇ تاۋشلارغا حەرف يوقدر. شۇنڭ ئۈچۈن ياء ئۇلارنى برنېچە حەرفلەر بلەن تەرسيم ئېتىش (مەسەلەن: ئەنگليزچەدە "ch"، آلامانچادا "tsch" رەۋشىدە كورسەتكەن كەبى)، ياخۇد يەڭىدەن حەرف تۈزش ياكى ئېسكى حەرفلەرگە يەڭى سەۋتى مەعنا بېرش (مەسەلەن: بەينەلميلەل فونتيق ئەلفبا (MΦA)دا بولغان "č، š" ئشارەلەرى كەبى. بۇ حەرفلەر ئەسلدە "s — دز" هەم "c — تس" حەرفلەرىگە «V» عەلامەتى آرتدرش بلەن ياسالغاندر).

برنچى اوسول (يەعنى بر نېچە حەرف بلەن بر تاۋشنى افادە قىلش)نى، فونفيرينسىيە تۇتقان تۈب ئەساسغا كورە، قەبۇل قىلا آلمادى. *)

بۇلاردان «چ» ئۈچۈن "c" نى آلش، بزنڭ قىزىكرمىزچە، قىينلقدان چقشدا ئېڭ ياخشى يولدر. چۈنكى فونفيرېنسيەنڭ بۇ قارارى كوب لائحەلەر بلەن برلەشەدر. شۇ جملەدەن، بۈتۈن تۈرك خەلقلەرى ئۈچۈن مەسكەۋدەگى شەرق خەلقلەرى نەشرياتى قاشىدا تۈزلگەن ئەلفباغا، علم آقادېمياسى ھوزوريداغى لسانياتچى ۋە تۈركولوغ عالملار تامانىدان تۈزلگەن علمى ئەلفباغا، ياقۇت ئەلفباسىدا هەم باشقا بر قانچا ئەلفبالارغا توغرى كېلەدر. (يالغز آزەربايجان ئەلفباسى بۇندان مۇستەسنادر، چۈنكى ئۇندا «ج — c، چ — ç »در).

شۇنى هەم ئەيتب ئوتمەك كېرەكدر، كم تۈرك ئەلفباسىدا برنچى مەرتەبە «c» حەرفىنى «چ» ئۈچۈن قوللانغان ياقۇتلاردر. بۇ ئەلفبانى تۈزگەن ناۋغورودف، هەممىسىنى .M. Φ. A دان چقارغان ۋە غايەت ئەساسلى ئۇلاراق، بۇندای حەرەكەتدە بولغان ئېدى. بەينەلخەلق فونيتيق ئەلفبا (M.Φ.A.) «c، s» شەكللەرى "دز، تس" تاۋشلارىنى افادە قىلادر. "ج، چ"، ئۈچۈن بۇ حەرفلەرنڭ ئۈستىگە «V» عەلامەتى قويلب، "č، š" رەۋشىدە يۈرتلەر ئېدى. براق ياقۇت

*) چۈنكى فونفيرېنسيەنڭ تۇتقان يولى جەۋدە ئەساسلى ۋە علمى بولۇب، "بر تاۋشقا ـ بر حەرف" دېگەن پرينسپدە ئېدى. حەتتا "ڭ" تاۋشى ئۈچۈن علمى مەركەز تامانىدان كورگەزلگەن "ng" شەكلىنى هەم، ئكى حەرفدەن قوشلب ياسالغانى ئۈچۈن، قەبول قىلماى، يەگى بولسادا، بر حەرف بولغان "ŋ" شەكلىنى ئالدى.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/141

ئەلفباسىدا «v» عەلامەتى تاشلانىپ، «c.z» شەكلىدە ئالىنغان ئىدى*).
بىزدە ھەم يېڭىلىك ئۈچۈن «v» عەلامەتى تاشلانىپ، «c» نىڭ ئۆزى ئالىندى.
بۇنداي قىلىش، يەعنى بىردەن بىر بەيىنەلمىلەل ئەلفبا بولغان بەيىنەلخەلق
فونىتىق ئەلفباسىنى ئەساس تۇتۇش، جۇدە توغرى بولدى. ئۆزبېك
يەڭى ئەلفبا قونفېرېنسىيەسى «ج» ئۈچۈن «c» نــى ئالىش بىلەن
كفايەلەندى، چۈنكى «s̓» نى «ج» گە ئالىش، تۇتقان ئەساسىمىزگە قارشى
(حەرف ئۈستىدە عەلامەت بولغان ئۈچۈن) ئىدى، «v» عەلامەتى
تاشلانغان شەكلى بىزدە «س» تاۋۇش ئۈچۈن ئالىنغان ئىدى. ئازەر-
بايجان ئەلفباسىنىڭ «ج» ئۈچۈن «c»، «چ» ئۈچۈن «ç» نى ئالغانى،
«c» حەرفىنىڭ لاتىن ئەلفباســى تەرتىبى بىلەن عەرەب ئەلفباسىدا
«ج»گە توغرى كېلگەنىدىر **)

مەسەلەن:

ج ***)	ب	ا
c	b	a

لاكىن لاتىن حروفاتى بىلەن فايدالانا تۇرغان خەلقلەرنىڭ يازۇلا-
رىدا بۇنىڭ («c» نى «ج» گە ئالىشنىڭ) مىسالى كۆرۈلگەن ئېمەسدىر،
بۇ يەڭىلىك، «يېڭى يول» ئەلفباسىنى تۈزگەنلەرنىڭ اختراعى بولسا
كېرەك.

*) بۇ تاۋۇش، (ميشەر لەحجەسىنى ئۇستىنا قىلساق)، تۈرك تىلىدە يوقدۇر.

**) عەرەب ئەلفباسى بىلەن لاتىن ئەلفباسىنىڭ حەرف تەرتىبىدەگى مۇشابەھەت تەسادۇفى ئېمەس، بەلكى لاتىنچانىڭ يۇنانچا ئارقالى، عەرەبچە باشقا سامى ئەلفبالار ئارقالى، بىرىنچى سەۋتى ئەلفبا بولغان فنىكە ئەلفباسىدەن تارقالغانلىقىدىر.

***) بۇ تەرتىب، ئەلبەتتە، ئۆزبېك ئەلفباسىداغى حەرف تەرتىبى ئېمەس، بەلكى عەرەبلەرنىڭ حساب ئۈچۈن ئىشلەتە تۇرغان «ابجد» تەرتىبىدىر.

«ج» ئۈچۈن «c» نى ئالغاندان سوڭرا، يەڭى يول مۇئەللفلەرىگە
«چ» ئۈچۈن بىر حەرف ئالىشقا توغرى كېلمىش. بۇندا ھەم عەرەب
ئەلفباسىدا بىر بىرىگە ئوخشاش بولغان «ج - چ» تەئسىرىدەن، «ç»
شەكلىنى ئالمىشلار. حالبۇكىم بۇ ھەم كۆرۈلمەگەن بىر نەرسە: بۇ حەرف
فرانسۇزچادا «س»، بەيىنەلخەلق فونىتىق ئەلفبادا «كۇ - سۇ» ئورتا-
سىداغى بىر تاۋۇشنى افادە قىلادىر.*)
شۇنى ھەم ئەيتىب كېتمەك مۇمكن: يەلى يولغا تەقلىد قىلىبدا،
ئۇنىڭ زەعىف يېرلەرىنى تۈزەتىب كېلەتۇرغان قارا چاپلىلار، «c»
نى «ج»گە، «ç» نى «چ»گە ئالمىشلار، بىراق بىز، بۇلارنــىڭ ھېچ
بىرى بىلەن قوشىلا ئالمادىق. «c» نى «چ» گە ئالىشدا يا قوت ھەم
لېنىنغراد لائحەلەرىگە قوشىلساقدا، «ج» ئۈچۈن «ʒ» حەرفىنى
ئالدىق، بۇنىڭ سەبەبى – «3» «ش»گە بېرىلگەن ئېكەنىدىر. بۇنى «z=ژ»
دەن ايرماق ئۈچۈن «ʒ» شەكلىدە يازلادىر. بۇ حەرف ئازەر بايجاندا
«ژ» تاۋۇشىنى افادە قىلادىر، بىراق بىزدە «ژ» يېرىگە «ج» ئىشلەنلگەنى
ئۈچۈن، بۇ قارارىمىزدە ئۆزىمىزنى ئېسابەت ئېتكەن حسابلايمىز.
علاۋە: قونفېرېنسىيە «ژ» ئۈچۈن عەلاحدە حەرف ئالىشقا لزۇم
كۆرمەدى، چۈنكى بۇ تاۋۇش (باشقا تىللەردەن خەبەردار زىيالىلارنى
ھەم بىر ئاز شيوەلەرنــى استسنا قىلغانــدا) كوپچىلــك تامانىدان
تەلەففۇز ئېتىلمەيدىر. مەسەلەن «ژورنال»، سۆزىنى كوپچىلك «جورنال»
دېب ئوقۇيدىر. ھەم «ژ» بىلەن سويلەنە تۇرغان سۆزلەر كوپ
ئېمەس؛ دېمەك «ف»، حەرفىگە بولغان احتياج، بۇندا يوق.

ك - k	ق - q

*) «c» نىڭ عاددى مەعناسى: 1) ئورتا عەسر لاتىن قرائەتى بويىنچە «e،i» حەرفلەرىدەن ئالدىن «u - تس»، 2) قلاسسىق لاتىندا ھەممە سائتلاردان ئالدىن «ك»، ئورتا عەسر لاتىندا «a،o،u»دەن ئالدىن «ك»، 3) «e،i»دەن ئالدىن ئىتالىيانچادا «چ»، فرانسۇزچادا «س».

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/141

"ق" ئۇچۇن "q" شەكلى، «ك» ئۇچۇن "k" شەكلىنى ئالشنى كوپ لائىھەلەر بىلەن توغرىدىر *): 1) بەينەلخەلق ئەلفبا بىلەن ھەم ئومۇمەن ئاۋرۇپا ئلمى دۇنياسىدا قەبول قىلىنغان ترانسكرىپسىيون بىلەن (چۈنكى "k" ھەرفى ھەر بر ۋاقت، چوقۇر بولماغان، ئالد تاۋشىنى «ك»نى خاترلاتادر، غەكسىچە، "q" ھەرفى، چوقۇر ۋە ئارقا تاۋشى بولغان «ق»نى ئىپسلەتەدركم بۇندا ئەساس، ئەلبەتتە، لاتىن يازۇۋىنىڭ ئوزى ئىدى. ئىسكى لاتىندا "k" ھەرفى كوب ۋاقت "c" نىڭ ئورنباسارى بولۇب يۈرەر ئىدى، «c» ئىسە، ھەممە وقت چوقۇر بولماغان «ك»نى ئىپسلەتەر ئىدى. " " ھەرفى ئىسە، ئەكسىچە، چوكۇر «ق»نى ئاڭلاتار ئىدى.

2) ياقۇت ئەلفباسى بىلەن

3) ئىنىنغرادعلمى لائىھەسى بىلەن ھەم بر قانچا باشقا لائىھەلەر بىلەن

4) بۇ خسۇسدا قارا چاپلىلار ھەم يەڭى يولنىڭ "ق" سىنى «ك» گە، «ك»سىنى «ق»غا ئەيلەندرمشلەر.

دىمەك بۇ قارارنىڭ بر گىنە قىيىنلىغى بولسا، ئۇل دا «يەڭى يول» ئەلفباسى بىلەن ئايرلشىدر.

«q» "ق"غا، "k" نى "ك"گە ئالشدا ئازەربايجان قانداي ئەساسغا سۇيالغان؟

— ياقۇتلار بەينەلخەلق ئەلفباغا سۇيالغان كەبى، ئازەربايجان برار فونتىق ترانسكرىپسىيوننىڭ علمى سىستېمىگە سۇيالمادى. بۇندا روس ھەم فرانسۇز ئەلفباسىنىڭ تەئسىرى كوب بولدى (ئومۇمەن يەكى يول ئەلفباسىغا روس ئەلفباسىنىڭ تەئسىرى كوب ئىكەنى

*) «ق، ك» تاۋشلارىنى كورسەتمەككە لاتىن ئەلفباسى بىلەن فايدالانا تۇرغان خەلقلەردە بو ئىكى ھەرفدەن باشقا شەكل يوق.

ئاچق كورلەدر، مەسەلەن «ۋ» ئۇچۇن "y" ئالشى). "q" نى "ك" ئالشنىڭ سەبەبى شۇنداي بولسا كېرەك: بۇ ھەرفنىڭ فرانسۇزچا ئاسمى «كۇ»در. شۇڭغا قاراب، ئالغان بولسالار كېرەك. «q» نى "ك" ئۇچۇن ئالغاچ «k» نى «ق»غا ئالشغا توغرى كېلگەن. بۇ ئەساس، ئەلبەتتە، جۇدە زەئىفدر. باكودە بولاتۇرغان «ئەلفبالارنى برلەشدرۇ قونفىرىنسيەسى» بۇ ھەقدە «يېڭى يول»نىڭ فكرىنى ئوزگەرتەر، دىب ئۇمىد قىلامز.

ol - غ g - ك

سەدالى ئارت تاۋش بولغان "غ،گ" تاۋشلارى ئۇچۇن ھەرف ئالش «ق،ك»گە ھەرف ئالشدان قىيىنراقدر. چۈنكى "ق،ك" ئۇچۇن لاتىنچادا «q،k» شەكللەرى بولغانى ھالدا، "غ،گ" ئۇچۇن يوقدر.

لاتىنچانىڭ ئوزىگە ۋە ئۇندان تارقالغان يازۇۋلارداغى مەئناسىدا (ئافادە ئىتىدىگى تەلەففوزگە) ئەساسلانىب *) «گ» ئۇچۇن «g» نى ئالدق. ئىندى "غ" ئۇچۇن يېڭى ھەرف اختراع ئىتمەك ياخود بر نىچە ھەرفدەن قوشلغان (فرانسۇزلارنىڭ «ch-ش» سى كەبى) ئەلامەت بىلگىلەشكە توغرى كېلدى. بر نىچە ھەرفلەردەن قوشلب ياسالا تۇرغان ئەلامەت (مەسەلەن: بر لائىھەدە كورسەتلگەن «gh» كەبى) بىلگىلەشكە، قونفىرىنسيە كونمەدى. ئىندى قالدى يەكى ھەرف تەئىين ئىتشدە. لاكن ئعجام ئەلامەتلەرى (مەسەلەن: «v» كەبى ئەلامەتلەر بىلەن كورسەتلگەن «ğ ĝ» كەبىلەر) يازۇۋ جەھەتىدەن قىيىن بولغان ئۇچۇن، قونفىرىنسيە قەبۇل قىلمادى. شۇنىڭ ئۇچۇن مەنە

*) گەرچى فرانسۇز ۋە ئىنگلىز ئەلفباسىدە، بۇ ھەرف «u،a،o» دان ئالدن غنا «گ» ئوقولب، باشقا سائتلاردان ئالدن، فرانسۇزچادا «ژ»، ئىنگلىزچەدە «ج» كەبى ئوقلسادا، بولارنىڭ بزنىڭ مەسەلەمزگە ئەلاقەسى يوقدر. ئەمما ئالامان، فىن، ئىستان، ماجار يازۇۋلاردا ھەم لاتىننىڭ ئوزىدە بو ھەرفنىڭ مەئناسى ھەممە ۋاقت «گ» در.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK/1141

شۇل «oq» شەكلىنى ئالدى. بۇ ھەرف، 1) ئالمانلارنىڭ بۇرنغى «غوت» يازۇۋىنىڭ يازما شەكلىدە ئۇچرايدۇ، 2) يەڭى يولنىڭ بۇگۇنگى ئەلفباسىدا ئىشلەنلەدر. براق يەڭى يولدا بۇ ھەرف «غ» ئۇچۇن ئېمەس، «گ» ئۇچۇن ئالندى. لاكن ئوزبېك يەڭى ئەلفبا قونفېرېنسيەسى بۇنى ھەم ئالشىردى.

«q» بلەن «k» نى ئالشىرغاندان سوڭ، بۇلارنى ئالشىرماققا يول بار ئېدى. دېمەك ئوزبېك ئەلفباسىدا جۇدە توغرى ۋە ئەساسلى ئولاراق:

چۇقۇر بولماغان:	k - g
چۇقۇر:	q - oq

ڭ n,

بۇ تاۋش توغرىسىدا قونفېرېنسيە، ھەممە خەتنى ھەرەكەتىدە بولغانى كەبى، سينغارمونيزملى شيوەنى ئەساس قىلب ئالدى، سينغارمونيزملى شيوەدە بۇ تاۋش بەسيتدر. *) بۇ تاۋش مۇرەككەب بولماسا، بۇنگە بر ھەرف ئالماق كېرەك، براق بۇنىداي ھەرف لاتن ھروفاتى اراسىدا يوق. ئالمانلار ھەم ئىنگليزلەر ئوز تىللەرىدە بولغان بۇنداي تاۋشلارنى «ng» بلەن افادە قىلادرلار. ھالبۇكم قونفېرېنسيەنىڭ تۇتقان يولى («بر تاۋشقا - بر ھەرف» بولۇب) بۇنگە مۇغاير ئېدى. شۇنىڭ ئۇچۇن بۇگۇن يەڭى يول ئىشلەتب تورغان «n,» شەكلىنى ئالشنى مەنتيقى جەھەتدەن توغرى تاپدق. بۇ ھەرف - يافۇتلار ھەم MΦA دا «n» در.

*) بەعزى ئورتاقلار بۇتاۋشنىڭ مورەككەب ئېكەنىنى دەعوا قىلدىلار؛ بۇ ئېرانلاشقان شيوەلەرنىڭ بر قسمىغا كورە توغرىدر، براق شۇندا ھەم عۇمۇمى ئېمەس، مەسەلەن: بتاشكەنتدە «يەنگى» سوزىدە مورەككەب ئېشتلسەدە «يېڭ، كېڭ» سوزلەرىدە بەسيتدر. سينغارمونيزملى شيوەلەردە ئېسە، ھەممە وقت بەسيتدر، مەسەلەن ھجاغا بولسەك: «قال-دى-گز، كېل-دى-گز» كەبى. بۇ تاۋشنىڭ بەسيتلگىنى بۇ كۇنگى استانبول شيوەسىدە «ن» گە ئەيلەنگەنىنى كورسەتش بلەن اسبات قىلش مۇمكندر.

علاۋە: بەعزى ئورناقلار «دۇنارم دىڭللادى»، «ئېشەگم دىڭللادى» دېگەن جملەلەردەگى «ڭ»، «ڭغ» تاۋشلارى ئۇچۇن «ق» ھەم «ك» ئۇچۇن ئالنغانى كەبى، ئىكى ھەرف ئالشنى تەكلىف قىلدىلار. لاكن بۇنداي بولغاندا ھەممە سامتلار ئۇچۇن ئىكى شەكلدەن ئالشغا توغرى كېلەر ئېدى، چۇنكى «تال» سوزىدە «ل» قالن، «تل» سوزىدە «ل» ئىنچكەدر. توغرى، ئورخون يازۇۋىدا ھەممە سامتلارغا دېرلك ئىكى تۈردەن شەكل بار ئېدى، براق ئۇندا سائتلار ئۇچۇن قوشالاق (جفت) ھەرفلەر يوق ئېدى (مەسەلەن: «z» ھەرفى يانىداغى سامتقا قاراب «ا» «ە» ئوقلار ئېدى. دېمەك ئۇلاردا: «o - θ·u-y b - i» كەبى شەكلەر يوق ئېدى.

بۇ تاۋشلار ئۇچۇن ئىكى ھەرف الش ئارتقچادر، ھەر بر ئارتقچا نەرسەنى، قىيىن بولغانى ئۇچۇن، آلش لازم ئېمەسدر.

«ق، ك» ھەرفلەرىنىڭ مەسئەلەسى بۇندان بر آز باشقاچادر. بۇ تاۋشلار تلمزدە عەرەب - فارس سوزلەرى ئۇچۇن ئىكى شەكل تەلەب قىلادرلار. مەسەلەن: «كار، سالك» كەبى سوزلەر.

ش 3

*) لاتن ۋە يونان يازۇۋىدا «ش» ئۇچۇن ھەرف يوقدر. ھازرغى آۋرۇپا تللەرىدە بۇ تاۋشلار بر نېچە ھەرفلەر بلەن كورسەتلەدرلەر (مەسەلەن: فرانسوزچا ch، ئىنگليزچە - sh، ئالمانچا - sch، پولەكچە - sz در. ئەمما بۇنىداي ئۇسۇلدان قونفېرېنسيە فايدالانمايدر. ئېندى يەڭگى ھەرف تاپشقا توغرى كېلەدر. آۋرۇپادە

*) شۇنىڭ ئۇچۇن، ئسلاۋ ئەلفباسىنى تۇزگەن، تادامىلارىدەمۇد «ш»نى ئالدىلار.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK-1141

مەشھۇر بەينەلخەلق فونيتق ئەلفبادا ئشلەتلەتۇرغان «š» حەرفىنى يازۇدا (غرافيقا) قىين بولغانىنى ئۈچۈن ئالمادق. ئورۇسنىڭ «ш» حەرفىنى ھەم شۇل سەبەبدەن ئالمادق. شۇنىڭ ئۈچۈن ئازەربايجاندا قوللانماقدا بولغان «ʒ» شەكلىنى ئالدق. ئەلبەتتە، بۇ - ئاۋروۋپالىلار ئۈچۈن كۈنۈلمەگەن حەرف، چۈنكى ئۇلارچا بۇ شەكل ھەممە ۋەقت سەدالى تاۋشلارنى افادە قىلادر. حالبۇكم «ش» ئۇنىڭ عەكسىدر.

دېمەك ئۆزبېك ئەلفباسى ئالادر:

ج ي ش

ƶ j ʒ

ئىككنچى يول ʒ j š ياخود j ياكى ئورۇس «ш»سى ھەر حالدا يەككى حەرف

يەنە بر يول ʒ y j

«y» نى «ي»گە ئالش مۇمكن ئېمەس، چۈنكى «y» «ۋ»گە ئالنغان ئەنگلىز ئۇسۇلىدە بولسۇن، دىگەن تەكلىفلەر ئوتمەدى، ئۇلارنىكى بۇندای برار حەرف y j

ئەگەرچى نورەقۇلف ۋە نوشيرۋانف بۇ فكردە بولسالاردا، بز ئەنگلىز ئۇسۇلىنى توغرى دېيە ئالمايمز، بزنىڭچە، لاتن - ئالمان ئۇسۇلى يەنە علمىراق. ئەنگلىز ئملاسىغا ئېرگەشب بولمايدر. چۈنكى «y» بەعزەن «ي»، ئوقلسا، بەعزەن «ئەي»، ئوقىلادر.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK 141

770
PD 54